

Namık Dinç: Ermeniler 1915'i Nasıl Hatırlıyor- sa, Kürtler de Aynı Şekilde Hatırlıyorlar

Posted on 16/05/2015

Ermeni Soykırımı konu edildiğinde, önemli bir tartışma konusu da, Kürtlerin soykırımdaki rolü. Adnan Çelik ile Namık Kemal Dinç'in Diyarbakır ve çevresindeki Kürtlerin 1915 Ermeni Soykırımı'na dair hafızalarına yönelik sözlü tarih çalışmasının ürünü olan ve İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları tarafından basılan 'Yüz Yıllık Ah! Toplumsal Hafızanın İzinde 1915 Diyarbakır' kitabı, bu konuda önemli kaynak olacak. Hâlihazırda Ermeni Soykırımı'na dair Kürt siyasetçileriyle röportajlarından oluşan 'Yüz Yüze' belgeseli üzerine çalışan tarihçi Namık Kemal Dinç'le, yeni çıkan kitapları ve Tarih Vakfı'nda yaptığı 'Toplumsal Hafızanın İzinde 1915 Diyarbakır ve Kürtler' sunumu üzerine.

1915'te Diyarbakır çevresindeki Kürtlerin 1915'e dair hafızalarına yönelik sözlü tarih çalışması yaptınız. Kürtler nasıl hatırlıyorlar 1915'i?

Namık Kemal Dinç: Öncelikle böyle bir olayı tarihsel bağlamı içerisinde ele almadan sadece sınırlı bir coğrafya ve bir toplumsal grup üzerinden değerlendirmenin sıkıntılarına dikkat çekmek isterim. Nihayetinde 1915 soykırımı çok daha büyük bir coğrafyada ve merkezi bir irade üzerinden hayata geçirilmiştir. Kürtlerin anlatılarında da bazen açıktan bazen örtülü bir şekilde bu merkezi iradeye işaret edilmektedir. Mesela 1915'i tanımlarken Kürtler, en yaygın tanım, 'ferman' veya 'ferman-ı filehan'dır. Ferman, padişahın emri ve devletin iradesi anlamına geliyor. Kürdistan'ın her yerinde kullanılıyor. İkincisi, bu fermanın askerlerin öncülüğünde tellallarla duyurulduğu, kaymakamlara hızlıca iletildiği ve çok yaygınca duyurulduğunu görüyoruz. Devletin "Herkes bu olaya iştirak edecek" baskısı yaptığını görüyoruz. Aslında bu şekilde katliamlara dair devlet kararına vurgu yapılıyor. Yani Kürtlerden kendi Ermenilerini öldürmelerini istediğini, öldürmezlerse Ermenilerin başına

gelen akıbetin onları beklediği tehdidini yaptıkları anlatılıyor. Bu çerçevede, öldürmeleri meşrulaştırmak için İslamiyetin sıklıkla kullanıldığı ve Ermeni öldürenin cennete gideceğine dair yaygın bir anlatı da var. Yani bir yandan zor ve tehdit kullanılırken diğer yandan rızanın imal edilmesi için din devreye sokulmakta. Yine katliamlar yapılırken, devletin bir şekilde bu olaylara iştirak ettiğine de şahitlik ediyoruz. Öldürülen kabilelere jandarmaların eşlik ettiği veya bizzat katıldığını görüyoruz. Dolayısıyla yine bir devlet gözetiminin altı çiziliyor.

1915'te kendi rollerini nasıl açıklıyorlar?

Soykırımın yaşanmasında ana aktör ve fail olarak hep devletin rolüne vurgu yapıldı. 1915'i tanımlarken de, olayların gelişimindeki hikâyeleri anlatırken de, bu vurguyu görüyoruz. Devletin bu rolünü görmeden, direkt Kürtlerin rolünü konuşmaya başlarsak, bir şeyleri es geçmiş oluruz diye düşünüyorum.

Siz nasıl görüyorsunuz bu durumu?

Genel anlamda, bu olayın devletin kararıyla ve tek tip bir toplum ve mekân yaratmak için yapıldığını biliyoruz. Kürtlerin yaşadığı topraklarda, 19. yüzyılda devlet merkezileşme politikalarıyla ciddi bir hâkimiyet kuruyor. 1848'de beylik sistemi tasfiye ediliyor, sonrasında Hamidiye Alayları kuruluyor. Diğer alanlarda da, devlet tüm kurumlarıyla o bölgede yeniden tesis ediliyor. Merkezileşmeye karşı isyanlar çıksa da, 1915'e gelirken, devletin bu bölgede tam anlamıyla hâkim olduğunu görmek gerekiyor. Dolayısıyla devlet, bu bölgede hâkimiyet kuramamış, aşiretler başına buyruk hareket ediyor algısı tarihsel olarak yanlış. Bütün bölgelerde, insanların yanındaki Ermeni'yi bir anda öldürmeye başlaması için başka bir irade gereklidir zaten.

Dolayısıyla 'Kürtlerin rolü' kavramı yanlış mı?

Evet, bu konuya dair bazı yanlışlar var. Milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı'da en geç gelişen

grup Kürtler. 20. yüzyılın başında gelişen Kürt milliyetçiliği diasporik bir özellik taşır, Kürdistan'da ciddi bir güç sahibi değildir ve dar bir zümreyle sınırlıdır. Enteresant bir özelliği de Osmanlı yıkılırken dahi bu milliyetçiler arasında en güçlü eğilim Osmanlı içinde özerk bir Kürdistan'dır. Hatta resmi anlatıda zararlı cemiyetlerden birisi olarak gösterilen Kürdistan Teali Cemiyeti, 1918'de kurulduğunda da, sonrasında da ayrılıkçı bir örgüt değil. Osmanlı sınırları içerisinde özerk bir Kürdistan isteyen bir anlayışa sahip. Kürtlerin milliyetçilik konusunda en coşkulu hareketleri bu durumdayken, Kürdistan'da milliyetçiliğin bir siyasi eğilim olarak gelişmiş olduğunu düşünmemiz yanlış olur. Etnisite olarak Kürtlükten bahsedebiliriz elbette ama kimlik olarak insanlar kendilerini Kürtlük üzerinden değil, daha çok din üzerinden ifade ediyorlar.

Bölgedeki diğer grupların katılımı da Müslümanlık üzerinde mi tanımlanıyor?

Karşımızda çok heterojen bir bölge var. Örneğin, bizim çalıştığımız Diyarbakır'da Kürtler dışında Müslüman Türkmenler, Araplar, Çerkesler de yaşıyorlar. Diyarbakır'daki yönetici tabaka da bu anlamda büyük çeşitlilik arz ediyor. Örneğin Diyarbakır'ın köklü ailelerinden İskenderpaşazadeler Çerkes'dir, Türkmen kökenli birçok yönetici aile var. Dolayısıyla katliamlara mobilizasyonun İslam üzerinden yapıldığını ve kitlenin katliamlara katılımının Müslümanlıkla sağlandığını söylememiz gerekir. Tüm bunlara rağmen, etnik olarak Kürtler, bu katliamlara ciddi anlamda müdahil oldular.

Dönemin okuması için yerel aktörlere mi bakmak gerekir?

Grup bilincinin o dönemde gelişmemiş olmasından ötürü, Kürtlerin dahlini yerel aktörler üzerinden okumak gerekir. Dönemin önde gelen ailelerinin çoğunun devlet politikasına eklemlenerek, katliamlara ortak olduğunu söyleyebiliriz. Bu aktörler de kendi içerisinde katılımda ve katılıma sevk eden sebeplerde farklılıklar arz ediyor. Bir yanda, kendi köyündeki Ermenileri öldürürken, kaçırabildiği kadar Ermeni'yi saklayan ve koruyan ağalar var, diğer yandan, Ermenilerin mülküne konmak için onları öldürenler de. Dolayısıyla fail

durumunu da birbirinden ayırt etmek gerekir. Anlatılarda, fail olarak en çok öne çıkanlar, ağalar, beyler ve şeyhler oluyor. Elbette ki, bütün ağalar, beyler ve şeyhler değil. Özellikle Ermenileri kurtaran şeyhler çok anlatılıyor. Mardin’de Şeyh Fethullah, Diyarbakır’da Şeyh Said ve daha başka kişilerin karşı fetvalar yayınladığı söyleniyor. Diyarbakır şehir eşrafınınsa bu katliamlarda bizzat organizatör rolünü oynadığı söyleniyor. Pirinççizadeler, Yasinzade Şevki Ekinci ve Şeref Uluğ gibi... Anlatılarda ön plana daha çok Diyarbakır’ın yönetici elitleri çıksa da (-ki bunun tarihsel, sosyolojik ve ekonomik nedenleri var) sıradan insanların katliamlara dahil olduğuna, bazen dini fanatizm bazen de mal-mülk edinmek kaygısıyla öldürmelere iştirak ettiğine dair yaygın anlatılar var.

Kürt milliyetçilerinin rolüne dair ne diyebiliriz?

Kürt milliyetçi hareketinde 20. yüzyılın ilk yarısında önemli rol oynamış aktörlerin birçoğu, Ermeni Soykırımı konusunda duyarlı tavırlar sergilemişler. 1919 Paris Konferansı’nda, Boğos Nubar Paşa ile Şerif Paşa bir ittifak antlaşması imzalıyorlar. İçeriği bir kenara bırakarak söylüyorum, 4 yıl önce bir soykırım yaşanmışken, iki toplumun temsilcileri anlaşmaya varabiliyorlar. 1925’te Şeyh Said Hareketi sırasında, Garzan ve Diyarbakır başta olmak üzere birçok yerde halen varlığını sürdürebilen Ermeniler harekete destek veriyor. Bu Ermeniler de isyan bastırıldıktan sonra, öldürülüyorlar veya Suriye’nin Rojava bölgesine kaçmak zorunda kalıyorlar. Şeyh Sait Hareketi sonrası Suriye’ye kaçmak zorunda kalan kişilerin öncülüğünde 1927 yılında Ermeni ve Kürtlerin birlikte oldukları Hoybun Cemiyeti’ni kuruyorlar. Zira bu cemiyet, Lübnan’da Vahan Papazyan’ın çiftliğinde kuruluyor. Kürt milliyetçiliğinin ileri gelenlerinden Kamuran Bedirxan, Haco Ağa ve Ekrem Cemilpaşazade gibi isimlerle Taşnaklar birlikte yola çıkıyorlar. İlk dönem Kürt milliyetçilerinin bu konudaki tavrı üzerine çalışılması gerekir.

1915’i en çok Kürtler hatırlıyor diyebilir miyiz?

Her şeye rağmen, Diyarbakır’ın yüzde 30’unu oluşturan bir kimliğin tamamıyla yok

edilmesinden bahsediyoruz. Ayrıca diğer bölgelerden Diyarbakir üzerinden taşınan tehcir kabileleri de var. Dolayısıyla çok büyük bir katliamdan bahsediyoruz. Öldürülen insanlarla yıllarca bir arada yaşamış insanlarda, bu yok ediliş, çok büyük bir yaraya yol açıyor. Aradan dört nesil geçmesine rağmen, olaylar çok canlı bir şekilde hatırlanıyor ve anlatılıyor. Fatma Müge Göçek Agos'a verdiği röportajda Türkler ve Ermenilerin 1915'i nasıl hatırladığını anlatırken diyor ki, "Türklerde bu olaya dair bir hafıza yokken, Ermeniler bunu daha dün olmuş gibi anlatıyorlar". Saha çalışmalarımıza dayanarak söylüyorum ben de, Ermeniler 1915'i nasıl dün olmuş gibi hatırlıyorsa, Kürtler de aynı şekilde hatırlıyorlar. Dinlediğimiz bir çok hikayede Kürtler 1915'i sanki dün yaşanmış gibi ayrıntılarıyla anlattılar. Biri, öldürüldüğü için unutamıyor, diğeri bu öldürmelere dahil olduğu veya tanıklık ettiği için. Görüştüğümüz birçok insan, atalarının "Bunları unutmayacağım" diye sürekli anlattığını söylüyor. Bir şekilde travma yaşıyorlar.

Bu hafıza neden bu kadar canlı?

Kürtlerde bu hafızanın kesintiye uğramadan yüz yıldır devam etmesinin birçok farklı sebebi var. Bence bu süreklilikte üç temel hususun altını çizmek gerekir. Birincisi, hafızanın mekânla kurduğu ilişki. Olayların mekâna işlemiş olması, hafızanın devam etmesinde rol oynuyor. Mekânın birçok yerinde Ermenilerin yoğun olarak yaşaması, bunun sebeplerinden biri. Köy, yayla ve hatta ev isimleri, Ermenilerle anılıyordu zaten. Yerleşim isimlerinin iadesini istiyoruz dedikleri yerlerin birçoğunun adı, Ermenice aslında. Aynı zamanda, Ermenilerin kabileler halinde belirli yerlerde öldürülmeleri, oraların öldürme mekanı olarak hafızaya işlenmesine yol açmış. Kitap kapağında Çüngüş'teki düdenin fotoğrafı var. O düdenin hikâyesini o bölgedeki herkes biliyor. Biz, görüşme yapmak için minibüsle oraya giderken, şoför, 1915'te Ermenileri öldürüp buraya attılar diyebiliyor. Kayseri'deki Kürt yerleşimi olan Sarız üzerine yaptığımız görüşmede, Sarız'da Ermenilerin öldürülüp Cancan diye bir kuyuya atıldığı söylendi. Tıpkı düden, Çermik'teki Lana Gavuran veya Lice'deki Kuna Romî gibi bir öldürme mekânı orası da ve oralarda ne yapıldığı hatırlanıyor. İkincisi ise hikâyelerdeki yoğun şiddet. Bu şiddet anlatıları özellikle kadınlar ve çocukların

öldürülmesine odaklanıyor. Öyle büyük bir şiddet yaşanmış ki, insanlar gördüklerini unutamamışlar. Örneğin, yeni doğmuş bir bebeğin öldürülmesi üzerine en az beş farklı şiddet hikayesi dinledik ve bu hikayeler, burada anlatamayacağım kadar yoğun şiddet içeriyor. Aynı zamanda, inanç itibarıyla kendisini savunamayacak durumda olanların öldürülmesi de acıma ve utancı artırıyor. Üçüncü sebep de Ermenilerle uzun ortak geçmiş. Aynı coğrafya ve kültürü birlikte yaratmış iki halktan bahsediyoruz. Bu sebeple, “Ermeniler gittikten sonra buralar çoraklaştı” anlatısı çok yaygın. Ahmet Türk, Derik’i anlatırken bu cümleyi kullandı veya Çüngüş’ün terk edilmişliği, buna bağlanıyor. Böyle bir ortak tarihin kesintiye uğramasının hafızada gerçekten yeri var. Ayrıca ekonomik olarak büyük darbe yenmiş. Yüz yıldır belini iktisadi anlamda doğrultamamış olmak da bunda pay sahibi. Son olarak şunu da ekleyeyim, bugün Kürtler, 1915’i utanç ve vicdan azabıyla hatırlarken, bunu kendi mücadeleleriyle ilişkilendiriyorlar. Bireysel hafızanın kolektif hafızaya dönüşmesi, son 30 yıldaki Kürt mücadelesiyle, Kürtlerin mağduriyetlerini Ermenilerin yüz yıl önce yaşadıklarına benzetmesiyle ortaya çıktı. 1960’lara kadar nasıl Ermenileri öldürdüğünü övgüyle anlatan insanların olduğunu dinledik, ancak bugün böyle bir örnek yok. Bu dönüşüm, bahsettiğim siyasi konjonktürün bir parçası.

Bu hafıza, Kürt siyasi hareketinin bu konuyla yüzleşmesine nasıl yansıyor?

Kürtlerin yıllardır bildiği bu acı, 90’larda itibaren dışa vurulmaya başladı. Siyasi hareketin bunun daha gerisinde olduğu muhakkak. Kürt hareketi, genel olarak enternasyonalizmi ön plana çıkarsa da, bu meseleye özel bir tavır geliştirmemişti. Kendi ajandasında diğer sorunların gerisinde bıraktı diyebiliriz. Bugün ise Türkiye’de bu mesele daha fazla gündeme geldikçe, yani oluşan toplumsal hafıza dile gelmeye başladıkça ve bu konudaki birikim arttıkça, siyasi hareket de bundan açıkça etkileniyor. Toplumsal hafızanın siyaseti iteklediğini söyleyebilirim. Burada siyasi hareketlerle toplumsal hafızanın ilişkisine genel olarak bakılmalı. Türkiye’de siyaset, çoğunlukla toplumu yönlendiren ve topluma baskı yapan güç olarak yer alıyor. Kürt siyaseti açısından ise bunun tersinden de işlediği söylenebilir. Kürt siyasi hareketinin toplum üzerindeki baskı gücü kadar, Kürt toplumunun

da siyasi harekete baskı gücü var. Son dönemde, PKK'nin üst düzey yöneticilerinden Mustafa Karasu'nun 'Ermeni lobisi' üzerine yaptığı açıklamalarda da ortaya çıkıyor bu. Toplumsal hafızanın etkisiyle Sivas'ta Ermenilerle kurduğu ilişkiyi hatırlayarak açıklama yapıyor. Ancak yine de handicap şurada açığa çıkıyor. Kürt siyasi hareketini yönlendirenler, taban kadar meseleyi bilmiyor. Dolayısıyla onlar da tabandan yeni yeni öğreniyorlar.

Kürt toplumu, o lider kadrodan daha iyi durumda mı?

Toplum, bu işin farklı bir yönünü biliyor, daha insana dair hikâyelerden konuşuyor. Dolayısıyla siyasi motivasyon üzerinden bakmadığından, siyaseten bunun maliyetini de düşünmüyor ve insani duygularla bunu mahkum ediyor. Ama tartışmanın istikameti siyasi maliyetine doğru ilerlediğinde yaklaşımda farklılıkların olduğunu belirtmek gerekiyor. Kürt Hareketinin tereddütlü, çekingen hareket etmesinde bu siyasi motivasyonun etkileri bariz görülebiliyor. Kitabı birlikte yazdığımız Adnan Çelik'in sözleriyle söylersem "Hakikat ancak söylediğin şeyin maliyetini hesap etmeden dile geldiğinde hakikat olabiliyor". Ayrıca Kürt Hareketi açısından 1915 Soykırımı konusunda resmi tarihin şablonculuğundan sıyrılmadığını belirtmek gerekir. Türkiye'de siyaset yapan sol cenah, Kürt hareketi de buna dâhil, resmi tarih okumasının etkisinde kalmış, Ermeni meselesinde ise bu çok daha bariz ortaya çıkıyor. Bu tarih okumasında, 1915 Soykırımı yer almaz. Dolayısıyla, tarih okuması yapılırken, buna yer açma ve bu meseleye hak ettiği önemi verme zorunluluğu var. Kürt siyasi hareketi, bunu yeni yeni yapmaya çalışıyor. Bu yüzden, bundan sonra değişecektir diye düşünüyorum. Ancak mevcut haliyle tarihten sınıfta kalma hali sürüyor.

Siyasi açıdan, soykırımın faturası Kürtlere çıkarılacak diye düşünüyorlar mı?

Bu konuda yaptığımız görüşmelerde, bazı Kürtlerin 1915'e dair fatura bize kalacak kaygısı taşıdığını gördük. Bu, bir taraftan yersiz, bir taraftan da haklı bir korku. Devlet dilinde bu vurgu, Talat Paşa'dan beri gözlenen bir şey. Talat Paşa, Almanya'ya kaçtıktan sonra yaptığı bir konuşmada, Ermenileri Kürtlerin öldürdüğünü söylüyor. Zira devlet, bu konuda sıkıştıkça

suçu başkalarının üzerine atmayı düşünüyor ve düşünecektir. Meclis'te bu bağlamda bir açıklamayı Yusuf Halaçoğlu bile yapmıştı. Yıllar önce Salkım Hanım'ın Taneleri filminde, gayrimüslim bir kadına tecavüz edenin Türk subayı olmasına TSK tepki gösterince, tecavüz edenin Hamidiye Alayına mensup bir Kürt milisi olduğunu söylediler. Dolayısıyla devlet aklının inkârcılığı, suçu Kürtlerin üzerine atmaya yönelik de çalışıyor. Bu yüzden, Kürtlerin kaygısı haklı diyorum. Diğer taraftan yersiz bir kaygı, çünkü Kürtlerin kolektif hafızası, bu yapılanları mahkûm ediyor. Yüzleşme konusunda samimiyet gerçekten önemlidir. Kürtler, özellikle kadınlar, dinledikleri acı dolu hikâyeleri açıkça anlatmaktan çekinmiyorlar. Samimiyetle reddedilen ve utançla özür dilenen bir konudan kaçmanın gereği yok, zaten böyle bir yol da yok. Artık Kürt siyasetinin ana aktörlerinin de bundan kaçmadığını görüyoruz.

Yüzleşme konusunda kat edilen yol büyük diyebilir miyiz?

Öyle bir şey söyleyemeyiz. Günlük yaşamda, Ermenilere, Süryanilere ve Müslümanlaştırılmış Ermenilere yönelik ayrımcılık pratikleri maalesef devam ediyor. Bunu göz ardı edemeyiz. Özellikle Müslümanlaştırılmış Ermeniler, kimlik arayışlarında dışlandıklarına dair rahatsızlıklarını açıkça ifade ediyorlar. Örneğin, Ermeniler için halen fileh deniliyor. Fileh, kelime olarak toprağı işleyen anlamına gelen fellahtan geliyor. Lakin köken olarak her ne kadar emekçi anlamı olsa da, kullanımı günlük yaşamda çoğunlukla aşağılayıcı anlam içeriyor. Bugün artık bu kelimeyi kullanmak ayıptır. Yüzleşmeyi gündeme getiren Kürtlerin bu kelimeyi artık kullanmaması gerekir. Bu, çok ciddi bir sorun olarak, hem de daha geniş Kürt kitlesini ilgilendiren bir sorun olarak önümüzde duruyor. Öte taraftan, Kürt hareketinin bu yönde öncül rol oynamaya başlaması, özür dilenmesi veya bu meselenin gündeme taşımaya çalışması, güven ortamını oluşturuyor. Birçok görüşmede, "Burası Ermenilerin, Süryanilerin ve bizim ortak vatanımızdır" denmesi çok önemli.

Genç Kürtler, meseleye nasıl bakıyor?

Yeni nesil Kürt milliyetçileri bu konuda biraz daha kapalı bir pozisyonda. Genel bakış açısı şöyle; o defter kapandı ve geride kaldı, çünkü Kürtlerin o dönemde siyasi bir iradesi yoktu. Dolayısıyla bu meselede, Kürtleri suçlu görmüyorlar ve artık “Burası Kürdistan’dır, Ermenistan olamaz” şeklinde düşünüyorlar. Şu anda, çok güçlü olmasa da milliyetçi kitlenin böyle bir eğilimi olduğunu da söylemek gerekir. Fakat genel olarak yeni kuşak gençlerin bu meselede son derece meraklı olduğunu, sözlü hafızadan beslendiklerini ve hatta çoğunun kendi ailesi içerisinde Müslümanlaştırılmış Ermeni olup olmadığına dair yoğun bir arayışa girdiğini görüyoruz.

Meselenin pratik çözümüne dair ne düşünülüyor?

O nokta gündeme geldiğinde, sorunlar ortaya çıkıyor. Toprak ve hakların iadesi meselesinde daha çok yol kat edilmesi gerekiyor. Birçok insanın geçmişe dair hafıza çok canlı ve açık olsa da, mevzu açılınca, “Ermeniler gelip topraklarımızı mı alacaklar?” gibi bir kaygı baş gösteriyor.

Topraklara el koyduklarını düşünmüyorlar mı?

Toprak meselesine dair, yaptığımız çalışmada şunu görüyoruz. Toprakları Kürtler alsalar da, toprak paylaşımı devletin gözetiminde ve kontrolünde yapılmış. Ağalar ve beyleri kenara bırakarak, köylülerin çoğunlukla bu toprakları para karşılığında devletten satın aldığını görüyoruz. Dolayısıyla çoğunlukla değerinin çok altında olmasına rağmen, bu toprakların bedeli devlete ödenmiş. Elbette münferit örnekler de var. Örneğin, bir köyde 4-5 hane olan Ermeniler öldürüldüğünde, malına el koymuş olanlar var. Fakat daha büyük toprak parçası olduğunda, devlet el koyma işlemini bizzat yürütmüş. Devlet, Silvan ve Batman’da, Ermeni köylerini o yörenin ileri gelenlerine vermiş. Devletin verdiği izinle, bu toprakların icarı, halen belirli aileler tarafından toplanıyor. Ortada tapusu bile yokken, bu iktidar paylaşımı, soykırımdaki rollerine karşılık onlara verilmiş. Yani esas payın devlet tarafından alındığını ve sonra oradakilere dağıtıldığı söyleniyor.

1915'te Diyarbakır'da görev alan 'Ermeni avcıları': Bejikler

Kitapta özel bir milis grubu olarak bejiklerden bahsediliyor. Bejikler kimlerdir?

1915'te Diyarbakır'da özel bir milis grubu oluşturulduğunu öğreniyoruz anlatılardan. Kürtler, bu gruba bejik diyorlar. Amcası, dedesi bejik olan insanlardan dinledik onlara dair hikayeleri ve genellikle lanetle anılıyorlar. Bejik, Kürtçe 'susuz, verimsiz, çorak tarla' için kullanılan bir kelime. Neden bejik dediklerini tam bilmiyoruz, belki de aşağılamak için öyle diyorlar. Anlatanlar genellikle bugünkü köy korucularına benzetiyorlar onları. Diyarbakır'ın bütün ilçelerinde anlatıyorlar bejikleri. Genelde, 'cendirmeyê bejik' veya 'eskerên bejik' olarak bahsediyorlar bunlardan. Gençlerin çoğu askerde oldukları için, genelde 45 yaşının üstünde güçlü, kuvvetli erkeklerden oluşan bejikler, hem soykırımda kabilelerin katledilmesinde rol alıyorlar, hem de soykırımda kurtulmuş ve Müslümanların yanına yerleşmiş Ermenileri bulup öldürüyorlar. Görevleri, kendi mıntıkalarında bu işi icra etmeleri. Jandarma denmesi, bu grupların resmen jandarma olarak görevlendirilmiş olmaları ihtimalini artırıyor. Zira o dönemde, yereldeki güçleri jandarma olarak görevlendirme alışkanlığı var. Bejikler de hem jandarmalık yapıp büyük ihtimalle hem de öldürdükleri Ermeniler için para alıyorlar. Van'daki 'Kasaplar Taburu'nu veya Mardin'deki 'El-Hamsin Birlikleri'ni hatırlatıyor, ancak bejikler, seyyar birlikler değil, yerelde, kendi mıntıkalarında işlerini yapıyorlar. Şimdiye kadar hiçbir yazılı çalışmada rastlamadım bunlara dair bilgiye.

'Oyun oynar gibi Ermenileri katletmeye giderlermiş'

Ergani ilçesinde görüştüğümüz 48 yaşındaki Cüneyt anlatıyor Ezo (Aziz) ile Newo'nun (Nevzat) hikâyesini (s. 100-1):

"İlkokuldayken öğretmenlerimiz bizi ona gönderirdi. 'Kaç kişiyi öldürmüş? Onları nasıl öldürmüş?' gibi soruları Ezo'ya sorardık. Öğretmenlerimiz bizden aldığımız cevapları

kendilerine söylememizi isterlerdi. Ezo da cevap olarak, ‘Şu kadar yahut bu kadar Ermeni öldürdüm,’ derdi. Anladığım kadarıyla pek çok insanı keyfi istediği için öldürmüş. Mesela, bir çocuğun arkadaşlarına ‘Hadi gidip bir süre top oynayalım,’ demesi gibi Ezo ve arkadaşları da, ‘Gidip şu kadar Ermeni’yi öldürelim,’ diyerek, oyun oynar gibi adeta Ermenileri katletmeye giderlermiş. Müslüman Kürt gençleri, ‘kim ne kadar Ermeni öldürür’ yarışına girmişler. ‘Bakalım kim daha fazla Ermeni öldürecek,’ diyerek Ermenileri öldürmeye gitmişler. Tam da bu şekilde hareket etmişler. En azından bize böyle anlatırlardı. Evet, kim daha çok öldürürse! Sanki insan değil de hayvan öldürmeye gidiyorlar. Ezo, ‘Biz oraya kim ne kadar çok Ermeni öldürecek diye gidiyorduk,’ derdi. Güçlü kuvvetli, boylu poslu bir adamdı da. Ben bu soruları sorduğum sıra, Ezo 110-120 yaşlarındaydı. Onlarca Ermeni’yi canlı canlı dağlardan aşağılara attığını anlatırdı: ‘Askerler onları bizim önümüzden geçirirlerdi. Biz de aralarından birkaçını alıp öldürürdük. Askerler asla bize karışmazlardı. Askerler, ‘vurun, ne yaparsanız yapın,’ diyorlardı. Bir diğer amacımız da Ermenilerden altınlarını almaktı. Yani hem altın için gidiyorduk hem de öldürmek için,” diye anlatırdı Ezo yapıp ettiklerini.”

‘Eğer namussuz olmasaydın, o çocuğa bunu reva görmezdin’

Silvan’da 4-5 yaşlarındaki Kevo’nun öldürülmesine ilişkin hikâyeyi Şeyh Mahmut Yeşil anlatıyor (s. 114-5):

“12 Mart’tan sonra Mela Evdilkerîm, Kürdistan’ın güneyine kaçmıştı. 1974’te af çıkınca tekrar yurda döndü. Dönünce her şeyi yerli yerine oturtamadan kızı öldü. Biz de başsağlığına gittik ona. Biz o ara taziye evinde otururken Hecî Çerkez Köyü’nden akrabaları geldi. Bunlar, Mele Xelîl ve Sofî ‘İsmanê Mûso idiler. Gelip oturdular ve sohbet etmeye başladılar. Konu Ermeni Terqî’ne geldi. Sofî ‘İsman anlatmaya başladı: ‘Bizler bütün Ermenileri bir araya topladık. Zaten kaçan canını kurtarmıştı. Kalanları ise sıraya dizip silahla vurarak hepsini öldürdük. 4 yaşındaki Kêvo adlı Ermeni çocuğun ortalıktan

kaybolduğunu fark ettik. Yeni yürümeye başlamıştı. Tüm aramalarımıza rağmen bulamayınca birinin onu kendisiyle götürdüğüne karar verip aramadan vazgeçtik. Bir köşede dinlenmeye başladık. Ben de arada odun kesiyordum. Baltam vardı ve akşam karanlığı bastırınca kadar çalıştım. Ben çalışırken bir şeyin hızla arkamdan geçtiğini sezdim. Başlangıçta bunun bir tavuk olduğunu sandım. Ama sonra tavukların uzun zaman önce kümese gittiğini hatırladım. Sonra birden dönünce Kêvo'yu hızla ahıra koşar halde buldum. Ben de hemen ardından ahıra girdim. Balta halen elimdeydi. Yemliğin önünde durdum ve o ara göz göze geldik. Gözleri sarıydı. Bana bakarken gözleri parlıyordu. 'Nereye vurayım?' diye sordum. Çocuk dedi ki, 'Dayı buraya vur!' Nereye vurulacağını iyi biliyordu. Ben de baltayı kafasının tam ortasına vurdum ve kafası iki parçaya ayrıldı.' Bunu söyler söylemez Mele Evdilkerîm, yanında bulunan yastığı kaptığı gibi onun yüzüne vurdu ve yere düşürüp dövmeye başladı. Ağızını burnunu kanatıncaya kadar dövmeye devam etti Mele Evdilkerîm. O arada Mele Evdilkerîm'in dayısı Mele Xelîl araya girerek yeğenini 'Ismanê Mûso'dan ayırdı. Ağız burnu kan içindeydi 'Ismanê Mûso'nun. Bunun üzerine kapıya doğru gitti ve bir ara dönerek, 'Namussuz olmasaydım gelmezdim evine,' dedi. Mele Evdilkerîm de, 'Eğer namussuz olmasaydın, o çocuğa bunu reva görmezdin,' dedi. 'Ismanê Mûso da çekip gitti.' (age, S. 114-115)

(Enstitümüzün kurucu üyelerinden Namık Kemal Dinç'in Agos Gazetesi'ne verdiği röportajın geniş hali.)

Kaynak: zanenstitu.org